

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA INKLYUZIV TA’LIMNI TADBIQ QILISH MASALALARI

Yunusova X.Sh.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti “Maxsus pedagogika” kafedrasida
p.f.f.d., (PhD)*

Tayanch so‘zlar: inklyuziv ta’lim, imkoniyati cheklangan bola, aqli zaiflik, zaif eshituvchi, zaif ko‘ruvchi, integratsiya, umumta’lim maktabi.

Ключевые слова: инклюзивное образование, ребенок с ограниченными возможностями здоровья, умственная отсталость, нарушение слуха, нарушение зрения, интеграция, общеобразовательная школа.

Key words: inclusive education, child with disabilities, mental retardation, hearing impairment, visual impairment, integration, comprehensive school.

Резюме:

Ushbu maqolada inklyuziv ta’limning tatbiq etilishi hamda O‘zbekistonda insonparvar ta’lim shakli sifatida rivojlanish bosqichlari, inklyuziv sinflarda tahsil olayotgan imkoniyati cheklangan bolalarning o‘ziga xos xususiyatlari bayon etilgan.

Резюме:

В данной статье описывается внедрение инклюзивного образования и этапы его развития как формы гуманного воспитания в Узбекистане, а также особенности обучения детей с ограниченными возможностями здоровья в инклюзивных классах.

Summary:

This article describes the implementation of inclusive education and the stages of its development as a form of humane education in Uzbekistan, as well as the specific characteristics of children with disabilities studying in inclusive classes.

Imkoniyati cheklanganlik – qobilyatsizlik emas. Har qanday holatda ham kamchilikda ham bola rivojlanishda davom etadi. Imkoniyati cheklangan bolalar normal rivojlanishdagi bolalarga nisbatan ko‘proq e’tibor va yordam talab qiladi holos. Ular topshiriq va vazifalarni tez, mukammal bajaramasliklari mumkin, lekin imkoniyat darajasida bajara oladilar.

Hozirgi kunda inklyuziv ta’lim jadal sur’atlar bilan rivojlanib kelayotgan ta’lim turi hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim intensiv ravishda amaliyotga kirib keladi va buning oqibati ko‘plab savollar tug‘ilishiga sabab bo‘ladi. Inklyuziv

ta'lim xorij mamalakatlarida sezilarli darajada rivojlangan bo'lib, ilmiy-amaliy jihatlarini turli tadqiqotlar orqali asoslab berilgan.

Inklyuziv ta'limni tadbiq etish masalalari Ferguson D.L, Meyer G, Jeanchild L, Juniper L, Loshakova I.I, Yarskaya-Smirnova Y.R, Zadorin I.V, Mixalyuk V.I, Kolesnikova Y.Y, Novikova Y.M, Fedorov A.Slar tomonidan asoslangan.

Imkoniyati cheklangan bolalar shaxsini o'ziga xos rivojlanish qonuniyatlari Akatov L.I, Basov M.S, Lebedinskiy V.V, Mastyukova Y.M, Pevzner M.V kabi olimlar tomonidan o'rganilgan. Ta'lim jarayoniga bo'lajak pedagoglarni tayyorlash masalalari Levitov N.D, Platonov K.K, Kovalyov A.G, Kandibovich L.A, Chamata P.R, Dyachenko M.I, Kandibovich L.A lar tomonidan tadqiqot ishlari asosida o'rganib chiqilgan.

Integratsiya jarayoni bugungi kunga kelib dunyo iqtisodiy taraqqiyoti globallashuviga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Geografik jihatdan o'zaro hamkor tashkilotlarni o'z ichiga olgan "Klaster" larni barpo etish, integratsiyalashuv jarayonining rivojlanganlik darajasi mamlakat iqtisodiyotida yangi tizimni shakllantirish bilan bog'liqdir. Klaster g'oyasi muassasa hamda tashkilotlarning kelajak iqtisodi uchun kadrlar salohiyatini tubdan rivojlantira olishning innovatsion samarali usuli hisoblanadi. Ma'lum bir hududning raqobatbardosh pedagoglarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan "Pedagogik ta'lim klasteri" ya'ni bir-biri bilan o'zaro aloqadagi teng huquqli subyektlarning texnologiya hamda integratsiyalashuv natijasida inson resurslarining ta'minlab beruvchi mexanizm sifatida asoslanmoqda. Oliy ta'lim tashkilotlarida bo'lajak defektologlarning inklyuziv ta'limga tayyorgarlik darajasini rivojlantirishda, pedagogik shart-sharoitlar mazmun-mohiyatini asoslab berish talab etiladi.

Ta'lim jarayoniga inklyuziv ta'lim amaliyotini joriy etish murakkab jarayon hisoblanib, ijtimoiy-ruhiy ta'sir doirasi, subyektiv va obyektiv ta'sir o'tkazish, o'rganilayotgan fanning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda kasbiy hamda pedagogik xususiyatlar, vazifalar asosida, prinspl va yondashuv xususiyatlarini inobatga olgan holda amalga oshiriladi. Yuqorida ta'kidlanganidek, inklyuziv ta'lim har bir alohida yordamga muhtoj o'quvchining psixologik- pedagogik, ijtimoiy, jismoniy, fiziologik va yosh xususiyatlari inobatga olgan holda tadbiq qilinadi. Shaxsiy rivojlanishi uchun esa pedagogik shart-sharoitlar yaratish taqazo etiladi. Bunday muhitni yaratib olish birmuncha murakkab hamda vaqt talab etadigan jarayon hisoblanib, maxsus ta'lim uchun dasturlar ishlab chiqishga tayangan holda o'qitish va ta'lim usullarini, maxsus adabiyotlar, darsliklar hamda o'quv qo'llanmalar, texnik-dasturiy vositalari, yordamchi xizmat turlaridan foydalanish, alohida yordamga muhtoj bolalarni kerakli texnik hamda metodik yordam bilan ta'minlab berish, guruhli, bolani

o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda individual va mustaqil ta'lim mashg'ulotlarini tashkil etishni taqazo etadi.

L.S.Suyov hamda V.A.Slaystinning izlanishlari asosida, ketma-ket bosqichlarni shakllantirib olish orqali o'qituvchini tayyorlash mumkin: shaxsning ijodiy taraflama rivojlanishi; pedagogik tadqiqotlar metodologiyasini o'zlashtirish orqali; innovatsion texnologiyalardan foydalana olish, pedagogik jarayonda innovatsiyalarni joriy etish yuzasidan amaliy ishlarni bajarish. Bu vaqtda o'qituvchining diqqati faqat imkoniyati cheklangan bolaga qaratilgan bo'ladi.

P.Sabelnikova fikriga ko'ra, psixologik-pedagogik bilimlarga tayangan holda, bo'lajak o'qituvchilarda shaxsiy tayyorgarliklari asosida professional rivojlanish uchun quyidagilar zarur: inklyuziv ta'limni tushunish hamda taqdim etish orqali uning an'anaviy ta'lim shaklidan farqli o'laroq; inklyuziv o'quv muhitida o'quvchilarning yoshi hamda yoshining psixologik shakllari va xususiyatlarini bilib olishi; sog'lom bolalar qatorida imkoniyati cheklangan bolalarni birgalikda o'qitish uchun psixologik va didaktik dizayn usullarini o'quv jarayoniga tadbiq eta olish.

Zamonaviy pedagogika asosida o'qituvchining inklyuziv ta'limga tayyorligini aniqlash maqsadida professional kompetensiya konsepsiyasini (V.I.Kashnitskiy, A.Akova, L.A.Petrovskaya) pedagogik faoliyatini tashkil etishni hamda ularning mahoratini yuzaga chiqaradi. Shu asosda ilmiy tadqiqot ishlarida "O'qituvchining kasbiy malakalari" kabi tushunchalarga turlicha izoh berilgan. Hozirgi kunga kelib kasbiy faoliyatni rivojlantirish hamda o'qituvchi tashabbusi asosida professional pedagogik faoliyatni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimida fanlarni o'qitish jarayoniga jahonning ilg'or tajribalarini joriy etish, uzluksiz ta'lim tizimida o'zaro manfaatdor hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha, maqsadlarni integratsiyalashtirish, ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etishning me'yoriy asoslari yaratildi. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi"da "Fan, ta'lim, ishlab chiqarish integratsiyasi asosida turli ta'lim xizmatlari sifatini takomillashtirish, ta'lim mazmunini individuallashtirish, variativlashtirish" ustuvor vazifalar sifatida belgilab olindi.

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yilning 1- dekabrda "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-sonli farmonida Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarga muvofiq, imkoniyati cheklangan shaxslarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan

ishlarning samarali yechimlari nazarda tutilgan bo'lsa, 2019-yil 29-apreldagi "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5712-sonli farmoniga ko'ra ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, o'qitish metodikalarini takomillashtirish, alohida yordamga muhtoj bolalarga ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash hamda mazkur toifa har bir bolaning inklyuziv ta'lim olishiga bo'lgan huquqlarini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni belgilash kabi vazifalar belgilab olindi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasining rivojlanishi davlat siyosati umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi tamoyillari, inson huquqlari yuqori darajada ekanligi, ta'limning gumanistik mazmun mohiyati, har bir insonning bilim olishga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlarining ta'minlab berilganligi, ta'lim olishdagi teng huquqlilikning kafolatlanishiga tayanadi.

Ta'lim sohasini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlari quyidagilar hisoblanadi:

- ta'lim sohasidagi fuqarolarning huquq, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining kafolatlanganligi;
- ta'lim olishdagi tenglik, shu bilan birga, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarga, ularning sog'lig'i hamda bilim qobiliyatlariga asosan, asosiy ta'limning barcha jabhalarida va qo'shimcha ta'lim olishda shart-sharoitlar yaratilganligi; ruhiy va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan shaxslarga maxsus ta'lim olish uchun shart-sharoitlar yaratish va ularga pedagogik-psixologik hamda korreksion ko'mak berish;
- shaxsning ta'lim olishga bo'lgan ehtiyojlarini, shuningdek shaxsni kamol topishida, yetuk kadrlarni tayyorlashda jamiyat bilan birga davlatning ehtiyojlarini qondirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish.

Zamonaviy jamiyatda kasbiy kompetensiyalar shakllanganligining yuqori darajasiga ega, pedagogik muammolarini hal ega oluvchi mutaxassislar talab etiladi. Bu asosda, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy tarbiyalash orqali amalga oshiriladigan defektologlarning kasbiy faoliyatining ijtimoiy-pedagogik funksiyalari kengaymoqda.

«Maxsus pedagogika» ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavr talabalar quyidagi kasbiy faoliyat turlarini amalga oshirishga tayyor bo'lishi kerak: korreksion-pedagogik, diagnostik-konsultativ, tadqiqotchilik, madaniy-ma'rifiy va ma'naviy. Ular yaxlit korreksion jarayonning mazmunini ta'minlash imkonini beradi.

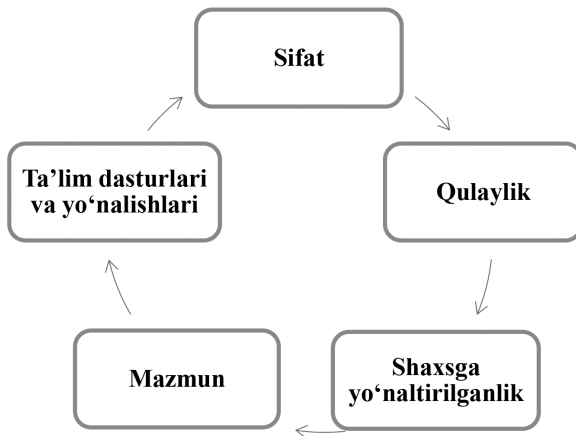
Bo'lajak defektologlarning kasbiy faoliyati turlari va ijtimoiy yo'naltirilgan faoliyatga yo'nalganligiga muvofiq quyidagi vazifalarni belgilab olish mumkin: korreksion-pedagogik faoliyatda:

- alohida ehtiyojga ega bo'lgan shaxslar rivojlanishiga shaxsiy yo'naltirilgan yondashuv sharoitlarida nutq nuqsonlarini bartaraf etilishi;

- ta'lim tashkilotlari, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoyalash tashkilotlarida alohida ehtiyojga ega bo'lgan shaxslarni o'rganish, rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, reabilitatsiyasi va ijtimoiy moslashuvi;

- alohida ehtiyojga ega bo'lgan shaxslarning ijtimoiylashuvi, kasbiy o'z-o'zini aniqlashi jarayonlarida pedagogik-psixologik ko'makni amalga oshirilishi;

Ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga o'z ta'sirini o'tkazuvchi ustuvor yo'nalishlari:

Davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishi yosh avlodni aqlan teran, jismonan sog'lom, ma'nan yetuk, har tomonlama rivojlangan komil shaxs sifatida voyaga yetkazish hisoblanadi. Buyuk mutafakkir olimlarimizning asarlarni tahlil qilar ekanmiz, ular o'z ma'naviy meroslari orqali imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim tarbiyasi

mazmun mohiyatining boy metodologik asoslari yaratilganligi fikrimiz dalilidir. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali Ibn Sino, Mir Alisher Navoiy kabi buyuk mutafakkirlarimizning barchasi jamiyat yaxlit bir butunlik deb qarab, barcha insonlarni teng deb hisoblaganlar. Binobttarin, alohida yordamga muhtoj bolalarga ham jamiyatning teng huquqli a'zosi deb ta'lim tarbiya berish hozirgi zamonga o'xshab, XI-XII asrlardayoq buyuk Sharq mutafakkirlarining diqqat markazidan chetda qolmagan. Juda ko'plab mamlakatlarda alohida yordamga muhtoj bolalarga tarbiya berishda kompensator imkoniyatlarga tayanish va ijtimoiy moslashtirishni to'raligicha yo'lga qo'yish maqsadida umumta'lim maktablarida o'qitish davlat siyosati rejasiga kiritildi. Buning natijasida esa 1990- yilda Tailand shahrida Umumjahon Konferensiya bo'lib o'tdi. Bu konferensiyada "Ta'lim hamma uchun" Umumjahon Dekloratsiyasi qabul qilindi.

"Inklyuziv ta'lim" ingliz tilidan, inclusive, inclusion-uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olish, ma'nolarini bildiradi.

Inklyuziv ta'lim – bu rivojlanishida va ta'limda alohida ehtiyoji bo'lgan bolalarning umumta'lim maktabida alohida sinfda emas, balki sog'lom tengdoshlari bilan bir sinfda ta'lim olish jarayonidir.

Hamkorlikdagi (inklyuziv) ta'lim butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan. Respublikamizda inklyuziv ta'lim jahon tajribasi va siyosati kabi eng muhim, zamonaviy siyosat bo'lib kelmoqda.

Inklyuziv ta'lim – bu shunday ta'lim-tarbiya jarayoni-ki unda jismoniy, ruhiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda o'z uyi va hududida ularning ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan, ularning ta'limdagi ehtiyojlari hisobga olingan holda maxsus yordam ko'zda tutilgan maktablarda o'z tenqurlari bilan ta'lim olishi demakdir.

Adabiyotlar:

1. Шумиловская, Ю.В. Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования : дисс ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Шумиловская Юлия Валерьевна. - Шуя, 2011. 175 с.
2. Токарь, И.Е. Инклюзивное образование: опыт и перспективы развития / И.Е. Токарь // Социальная педагогика. - 2011. - №5. - С. 93-105.
3. Shomahmudova R.Sh “Maxsus va inklyuziv ta'lim”.-Toshkent.-2011. Uslubiy qo'llanma.
4. Yunusova X.Sh “Innovatsion ta'lim klasteri muhitida bo'lajak defektologlarni inklyuziv ta'limga tayyorlash” p.f.f.d (PhD) dissertatsiya avtoreferat 15-18 betlar.